

ორიოდე კომენტარი ვეფხისტყაოსნის ქაჯეთის შესახებ

ელგუჯა ხინთიბიძე
პროფესორი, თსუ

„არ ქაჯნია, კაცნიაო...“ (1246)

ავთანდილმა ფატმანისაგან მოისმინა მისთვის სა-
ნატრელი ამბავი, მიაგნო ნესტანის კვალს. ღმერთს მადლო-
ბა შესწირა: „ამბავი ჩემი სალხინო მითხრაო ვისმანდა
დამან!“ (1244). ავთანდილმა ისიც შეიტყო, რომ ქაჯთა მე-
ფეს, დულარდუხტს ტყვედ შეპყრობილი ნესტანი უფლის-
წულ როსანის საცოლედ დაუწინდავს. ამას, ბუნებრივია,
რომ მოჰყვა ავთანდილის გაკვირვება: „მაგრა ქაჯნი უხორ-
ცონი რას აქმნევენ, მიკვირს, ქალსა?!“ (1246). ფატმანმა
ავთანდილს უმაღ უპასუხა: „მომისმინე, მართლად გხედავ
მანდა მკრთალსა, არ ქაჯნია, კაცნიაო, მიჰნდობიან კლდესა
სალსა“ (1246) და აუხსნა, რომ ამ სამეფოს მკვიდრთ *ქაჯნი*
იმიტომ არ უწოდეს, რომ იქ მართლაც *უხორცო* ქაჯები
ცხოვრობენ; ისინიც ადამიანები, კაცნი არიან, მაგრამ
დაუმარცხებელნი და გრძნეულებაში დახელოვნებული
მეომრები:

„ქაჯნი სახელად მით ჰქვიათ, არიან ერთად კრებულნი
კაცნი, გრძნებისა მცოდნელნი, ზედა გახელოვნებულნი,
ყოველთა კაცთა მავნებნი, იგი ვერვისგან ვნებულნი;

მათნი შემბმელნი წამოვლენ დამბრმალნი,
დაწბილებულნი“ (1247).

ქაჯეთის სამეფოს ფატმანისეული აღწერა და იქ მცხოვრებ ქაჯთა დახასიათება ზუსტ შესაბამისობაშია რუსთველის მიერ დახატულ ქაჯეთის სამეფოს რეალობასთან. ქაჯეთი ჩვეულებრივი სამეფოა – მეფით, უფლისწულებით, სატირალში გამგზავრებული სამეფო ოჯახით, სააღაფოდ გამოსული მეკობრეებით, ქორწილის სამზადისით და სხვა. ფატმანიც თანმიმდევრულია ქაჯეთის სამეფოს მკვიდრთა რაობის განმარტებისას. იგი ერთი სტროფის შემდგომ კვლავ აზუსტებს თავის ნათქვამს:

„ამისთვის ქაჯად უხმობენ გარეშემონი ყველანი,
თვარა იგიცა კაცნია ჩვენებრვე ხორციელანი“ (1249).

ვფიქრობ, უადგილოა და შეუსაბამოა ფატმანის თხრობაში ჩართული ერთი სხვა სტროფი, რომელშიც ქაჯეთის სამეფოს მკვიდრთა დახასიათება პრინციპულად განსხვავებულ წარმოდგენას ქმნის:

„იქმან რასმე საკვირველსა, მტერსა თვალთა დაუბრმოვენ,
ქართა აღსძრვენ საშინელთა, ნავსა ზღვა-ზღვა დაამხოვენ,
ვითა ხმელსა გაირბენენ, წყალსა წმიდად დააშროვენ,
სწადდეს - დღესა ბნელად იქმან, სწადდეს - ბნელსა
ანათლობენ“ (1248).

ამ უკანასკნელი სტროფისეული დახასიათება ზუსტად შეესაბამება ხალხურ წარმოდგენას სწორედ *უხორცო ქაჯებზე*, მავენე სულებზე, რასაც ემიჯნება ქაჯეთის მკვიდრნზე რუსთველისეული შეხედულება.

ჩემი აზრით, ეს სტროფი გვიანდელი ჩანართი უნდა იყოს. უცნობი ინტერპოლატორი ქაჯების პოემისეულ დახასიათებას აზუსტებს და ხალხში გავრცელებულ წარმოდგენას, თვალსაზრისს მავენე სულებზე, ქაჯებზე მწყობრად გადმოსცემს. ამ მოსაზრების არგუმენტირებას მე იმაშიც ვხედავ, რომ ეს ჩანართი (ჩემი აზრით) სტროფი ეწინააღმდეგება *ვეფხისტყაოსნისეულ* კონცეფციას ბოროტის არ არ-

სეზონის და ღმერთის მიერ მხოლოდ კეთილის და არა ეშმაკისეული უხორცო სულების შექმნაზე.

ამ უკანასკნელი სტროფის შეუსაბამობას ფატმანისეული თხრობის კონტექსტთან შესაბამის ეპიზოდში რუსთველისეული ლექსწყობაც მიანიშნებს. ქაჯების ფატმანისეულ დახასიათებას რუსთველი დაბალი შაირით იწყებს („ქაჯნი სახელად მათ ჰქვიან...“ – 1247) და ისევ დაბალი შაირით აგრძელებს 1249-ე სტროფში („ამისთვის ქაჯად უხმობენ...“ – 1249). მათ შორის კი, ჩართულია, ჩემი აზრით, ინტერპოლატორის მაღალი შაირით დაწერილი სტროფი („იქმან რასმე საკვირველსა“ – 1248).

„ჯეროთ ქალსა ქაჯნი არ ახლვან, მაგრა სპა უამარია...“

(1320)

ავთანდილი ნესტანის პოვნის ამბავს თავდაპირველად ფრიდონს აცნობებს, ამზადებს მეფეს უთანასწორო ბრძოლისათვის: „ჯეროთ ქალსა ქაჯნი არ ახლვან, მაგრა სპა უამარია“ (1320). ეს ფრაზა *ვეფხისტყაოსნის* მკვლევარს უთუოდ დააფიქრებს ქაჯეთის ციხეში ნესტანის გარემოცვაზე. ტარიელმა, ავთანდილმა და ფრიდონმა ქაჯები დაამარცხეს თუ ნესტანის მცველი მეომრები?

ზემოთ მოხმობილი სტროფი ამგვარად შეიძლება განიმარტოს: ნესტანს ძნელად საომარი სპა იცავს, ხოლო ქაჯები ჯერ არ დაბრუნებულან. ამგვარ გააზრებას თითქოს პოემის სხვა კონტექსტებიც ადასტურებენ:

ფატმანის ნესტანთან მიწერილ წერილში პირველივე შეკითხვა იმას შეეხებოდა, იყვნენ თუ არა ქაჯები დაბრუნებულნი შორეული მგზავრობიდან: „მოსრულანა ქაჯნი შინა? მანდაურთა მეომართა ანგარიში წვრილად გვინა“ (1273). ნესტანმაც არ დააყოვნა პასუხი: „ქაჯთა მეფე არ მოსრულა, არცა მოვლენ ქაჯნი ჯერე, მაგრა სპანი უთვალავნი მცვენ...“ (1287). ქაჯეთის წინააღმდეგ დაუყოვნებლად გალაშქრება იმთავითვე უპირველეს ამოცანად იქნა დასახული: „თუ ქაჯნი მოგესწრებიან, მუნ მისლვა გაგიძ-

ნელდების“ (1313); „თუ ქაჯნი მოგვესწრებიან, საეჭვი არს
სიძნელისა“ (1385);

ხომ არ უნდა დავასკვნათ: ქაჯები დულარდუხტ მე-
ფეს თან წაუყვანია, ნესტანის მცველად კი უამრავი და ძნე-
ლად საომარი სპა დაუტოვებია? მაგრამ....

თუ ამგვარ გააზრებას დავეყრდნობით იმ აზრამდე
მივალთ, რომ ტარიელს, ავთანდილსა და ფრიდონს ქაჯები
კი არ დაუმარცხებიათ, არამედ ქაჯეთის სამეფოში მცველად
დატოვებულ მეომართ სძლიეს. რუსთველი კი მათ ქაჯების
წინააღმდეგ საომრად ამზადებდა: ქაჯეთზე გალაშქრების
წინ ტარიელმა და ავთანდილმა დევთა შენახულ განძეულ-
ში ერთი კიდობანი გახსნეს –

„ზედა ეწერა: „აქა მეს აბჯარი საკვირველიო,
ჯაჭვ-მუზარადი აღმასი ხრმალი ბასრისა, მჭრელიო;
თუ ქაჯნი დევთა შეებნენ, იყოს დღე იგი ძნელიო!
უმისყამისოდ ვინც გაჰხსნის, არის მეფეთა მკლველიო“
(1368);

კიდობანი გახსნეს, პოვეს მუნ აბჯარი სამი ტანი,
რასაცა ვით შეიმოსენ მეომარნი სამნი ყმანი...“ (1369).

ნესტან-დარეჯანის მოწმობითაც მას ქაჯები იცავენ.
იგი ფატმანს სწერდა:

„შენ ორთა დამხსენ გრძნეულთა, გამიადვილე ჭირები,
აწ აქა სრულთა ქაჯთაგან ვარ ასრე დანამჭირები:
ერთსა მცავს ერთი სამეფო, ბევრჯერ ათასი გმირები“

(1286).

ასე რომ, როგორც ვხედავთ ქაჯეთის მკვიდრთა და
ნესტანის მცველთა ვინაობის საკითხი, რაც რუსთველო-
ლოგიურ ლიტერატურაშიც არც თუ იშვიათად დასმულა,
ორგვარად შეიძლება განიმარტოს. მით უფრო, რომ თვით
ქაჯნი პოემაში არაერთგვაროვნადაა იდენტიფიცირებული.

ჩემი აზრით, პოემის სტროფი, რომელიც ქაჯებს არა-
ხოვრციელ არსებებად ახასიათებს (1248), არარუსთველუ-

რია. ამ პოზიციიდან კი დასმული საკითხი უფრო სარწმუნოდ გადაწყდება: ზემოთ მოყვანილი მრავალგზისი დამოწმება იმ სტროფებისა, რომ ქაჯნი დაბრუნებულნი არ არიან („არცა მოვლენ ქაჯნი ჯერე“ და სხვ.) ქაჯეთის მეფესა და მის თანამგზავრ-მხლებლებზე მითითებად უნდა მივიჩნიოთ. ეს სიტყვები იმგვარად უნდა გავიაზროთ, რომ ქაჯთა მეფე თავისი დიდი ამალით და გრძნეულების მცოდნე მეომრებით შორეულ და სახიფათო გზაზეა წასული და ჯერ არ დაბრუნებულა:

„ყოვლი მცოდნელი გრძნებისა მას თანა წაუტანია,
მით რომე გზა საჭიროა, მტერნი საომრად მზანია“ (1241).

ვფიქრობ, არაა საკვირველი, რომ შუა საუკუნეების პოეტი „ქაჯთა დაბრუნებაში“ გულისხმობდეს სწორედ ქაჯეთის მეფის, მისი ამალის და მისი ლაშქრის მობრუნებას. ბუნებრივია, რომ შუა საუკუნეების პოეტმა თუ მემკვიდრემ შორეულ ლაშქრობაში საბრძოლველად წასული მეფე და მისი ლაშქარი მათივე ქვეყნის სახელით მოიხსენიოს.

კიდევ ერთ გარემოებას უნდა მიექცეს ყურადღება: ქაჯეთის ციხის დალაშქვრისას ფრიდონი მიიჩნევს, რომ იგი ქაჯებს ებრძვის და არა ქაჯთაგან დატოვებულ მცველებს: „მაგა ცხენსა ჩემეულსა წამოასწრობს კართა ვერა; ოდეს გიძღვენ, არ ვიცოდი, ქაჯეთს გვინდა ქაჯთა მზერა“ (1405).

დავუბრუნდეთ განსამარტავ ტაეპს – „ჯეროთ ქალსა ქაჯნი არ ახლვან, მაგრა სპა უამარია“ (1320). ეს სიტყვები იმგვარად უნდა განიმარტოს, რომ ქაჯნი ჯერ არ შეხებიათ ქალს, მაგრამ მას ძნელად საბრძოლველი მეომრები იცავენ.